

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในประวัติศาสตร์การศึกษาภาคบังคับของไทย มีลักษณะของพัฒนาการที่แตกต่างกันไปตามการเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ตลอดจนการบริหารการปกครองของรัฐบาลคณะต่าง ๆ ในแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งส่งผลต่อทบัพญัตติในกฎหมายการศึกษา นโยบายการศึกษา โครงการศึกษาและแผนการศึกษา ตลอดจนหลักสูตรของการศึกษาภาคบังคับ

ผลของการศึกษาคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในประวัติศาสตร์การศึกษาภาคบังคับ ในภาพรวมสามารถสรุปสาระสำคัญ โดยจำแนกตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ดังนี้

1. ในช่วง พ.ศ. 2435-2453 ซึ่งเป็นระยะเวลาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเป็นระยะเวลาเริ่มต้นของการจัดการศึกษาภาคบังคับ โดยจะสังเกตได้จากการประกาศใช้โครงการศึกษาชาติถึง 4 ฉบับ คือ โครงการศึกษาชาติ พ.ศ. 2441 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2445 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2456 และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2452 ก็มีการประกาศใช้หลักสูตรในการจัดการศึกษาหลายฉบับ ซึ่งแต่ละฉบับของโครงการศึกษาชาติ และหลักสูตรการจัดการศึกษาดังกล่าว ได้กำหนดคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีไว้ด้วย อย่างไรก็ตาม การกำหนดคุณลักษณะของพลเมืองดีในโครงการศึกษาชาติและหลักสูตรฉบับต่างๆ ดังกล่าว ก็มีรายละเอียดปลีกย่อยตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และสังคม ตามช่วงป็นุทศศักราชที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ในภาพรวมแล้ว การจัดการศึกษาภาคบังคับสำหรับประชาชนในระบอบเวลานั้นได้กำหนดให้ประชาชนมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีดังต่อไปนี้

- 1.1 ราษฎรต้องมีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์
- 1.2 ราษฎรต้องมีความรักและความภาคภูมิใจในชาติ
- 1.3 ราษฎรต้องประณัติคืออยู่ในสุจริตธรรม
- 1.4 ราษฎรต้องประณัติปฏิบัติตามกฎหมาย

1.5 ราษฎรต้องกระทำสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง

2. ในช่วง น.ศ. 2454-2474 เป็นช่วงระยะเวลาต่อเนื่องกันระหว่างรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง) ในระยะเวลาดังกล่าวเป็นระยะเวลาดังกล่าวที่มีการใช้การศึกษาภาคบังคับเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลา (Socialization) คนทั้งประเทศให้มีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีตามที่รัฐต้องการ ปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการกระทำดังกล่าวก็คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 อันเป็นกฎหมายการศึกษาฉบับแรกของประเทศไทย ที่มีการระบุให้การประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับที่คนไทยทุกคนจะต้องสำเร็จการศึกษาในระดับนี้ และได้รับการสนับสนุนจากการประกาศใช้โครงการศึกษาชาติอีก 2 ฉบับ คือการศึกษาชาติ 2456 และโครงการศึกษาชาติ 2464 และต่างก็มีการระบุหลักสูตรการจัดการศึกษาขึ้นมารองรับโครงการศึกษาชาติทั้งสองฉบับอีกด้วย ซึ่งก็เป็นที่น่าอนอกเช่นกันถึงลักษณะต่าง ๆ ของความเป็นพลเมืองดีของประชาชนไทยที่จะมีความแตกต่างกันไปตามบริบทต่าง ๆ ของสังคมไทยในสมัยอื่น อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในภาพรวมของระยะเวลาในช่วงนี้ สามารถสรุปได้ดังนี้

- 2.1 ให้มีความรักชาติ
- 2.2 มีความภูมิใจในความเป็นไทย
- 2.3 เป็นคนดี รู้จักรับผิดชอบ
- 2.4 ประกอบอาชีพสุจริต
- 2.5 รู้จักรักษาตัว ทรัพย์สิน และชื่อเสียง
- 2.6 รู้จักหน้าที่แห่งตน
- 2.7 เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวม
- 2.8 มีความซื่อสัตย์สุจริต

3. ในช่วง น.ศ. 2475-2490 ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ผ่านพ้นการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปแล้ว และมีการเปลี่ยนองค์ผู้นำของระบบการปกครองจากองค์กษัตริย์มาเป็นองค์คณะบุคคลผู้ได้รับมอบอำนาจโดยชอบธรรม จากประชาชนทั้งปวงให้เข้ามาปกครองประเทศ และมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมทางสังคม วิชา การเมือง การปกครองและเศรษฐกิจอย่างมากมา ประกอบกับมีปัจจัยภายนอกเข้ามา

มีอิทธิพลต่อการบริหารประเทศในขณะนั้นหลายครั้ง ปรากฏการณ์ที่สำคัญก็คือการเกิดสงครามมหาเอเชียบูรณา ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในช่วงประมาณ พ.ศ. 2480 และสงครามโลกครั้งที่สอง ช่วง พ.ศ. 2484-2488 การดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีของไทย ทั้งในระยะเวลาก่อนเกิดปรากฏการณ์ และหลังจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้สิ้นสุดลงแล้ว

โดยในระบอบเวลาดังกล่าว รัฐบาลได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2475 และแผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2479 ก็ได้มีการประกาศใช้หลักสูตรสำหรับการจัดการเรียนการสอนควบคู่กันไปด้วย จึงได้มีการกำหนดคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่เหมาะสมกับบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมในขณะนั้นไว้ด้วย เช่นกัน และสามารถสรุปในภาพรวมได้ดังนี้

- 3.1 มีการประกอบอาชีพสุจริต
- 3.2 มีการปฏิบัติตามกฎหมาย
- 3.3 ประพฤติตนในทางที่ถูกต้อง
- 3.4 เสียภาษี
- 3.5 เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
- 3.6 เข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและสนับสนุนโดยการปฏิบัติ

คนตามสิทธิ์ที่ได้รับ

- 3.7 ช่วยกันป้องกันบ้านเมืองมิให้เสียอิสรภาพ
- 3.8 มีความซื่อสัตย์
- 3.9 ปฏิบัติตนในวันสำคัญต่าง ๆ

4. ในช่วง พ.ศ. 2491-2515 เป็นช่วงระยะเวลาของความผันผวนทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง อันเป็นผลสืบเนื่องจากปรากฏการณ์สงครามโลกครั้งที่สอง และการขยายตัวของสงคราม หรือสงครามอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างระบอบประชาธิปไตยและระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตส์เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขณะนั้น เป็นผู้นำทางอุดมการณ์

ตามลำดับ¹

ลักษณะการดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการเมืองการปกครองของไทยในขณะนั้น อย่างรุนแรงโดยได้เกิดปรากฏการณ์ของสงครามอุดมการณ์ระหว่างฝ่ายรัฐบาลที่ยืนหยัดในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยกับฝ่ายนรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ยึดมั่นในหลักคำสอนของเหมาเจ๋อตุง และอุดมการณ์แห่งลัทธิคอมมิวนิสต์² และส่งผลกระทบต่อระบอบการปกครองของไทยในขณะนั้น ที่มีการประกาศใช้กฎอัยการศึก และมีคณะทหารเป็นผู้นำในการบริหารประเทศ³ ซึ่งมีผลต่อเนื่องไปถึงระบบการศึกษาที่รัฐบาลใช้เป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาคณะทั้งประเทศ ให้มีคุณลักษณะที่เหมือนกัน และมีความรู้สึกนึกคิดในทิศทางเดียวกันกับที่รัฐได้กำหนดขึ้น โดยรัฐได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 และแผนการศึกษาแห่งชาติ นุทศักราช 2503 สำหรับเป็นกรอบหรือเข็มทิศในการจัดการศึกษาของชาติให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่รัฐได้กำหนดเอาไว้ และประกาศใช้หลักสูตรฉบับต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาฉบับต่าง ๆ ที่ได้ประกาศไว้ดังได้กล่าวมาแล้ว โดยได้มีการเน้นคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีเด่นชัดในสามลักษณะคือ

1. เป็นการรู้จักหน้าที่ทางการเมืองและสังคมของประชาชน
2. เป็นการมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย
3. เป็นการมีความรู้สำหรับประกอบอาชีพ

จุดเน้นทั้งสามสามารถนำมาขยายออกเป็นคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในภาพรวมที่ได้จากการนำแผนการศึกษาชาติทั้งสองฉบับนี้ไปใช้ได้ดังต่อไปนี้

¹ ดูเพิ่มเติมจาก จรรยา สุภาน, หลักรัฐศาสตร์ (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนานานิช, 2521) และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบอบการเมืองการปกครอง

² ศึกษาเพิ่มเติมจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้ระหว่างรัฐบาลไทยกับนรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย.

³ ดู ลิขิต ชีระเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครอง (กรุงเทพฯ: สำนักนิพนธ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535) และเอกสารทางการเมืองการปกครองอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง.

1. หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตนเอง
2. หน้าที่ต่อครอบครัว
3. หน้าที่ต่อประชาคม
4. หน้าที่ต่อชาติ
5. หน้าที่ต่อพระมหากษัตริย์
6. หน้าที่ต่อรัฐธรรมนูญ
7. มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย
8. มีความรู้สำหรับประกอบอาชีพ

5. ในช่วง พ.ศ. 2516-2520 เป็นระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงสืบเนื่องมาจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการเมืองไทย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากความพยายามในการเรียกร้องให้รัฐบาลในขณะนั้นได้ยุติการใช้กฎอัยการศึก และให้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบประชาธิปไตยแบบเผด็จการทหารมาสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยมีนิสิตนักศึกษาเป็นพลังขับเคลื่อน ซึ่งก่อให้เกิดปรากฏการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ขึ้นมา ผลต่อเนื่องจากปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาของไทยก็คือ การปฏิรูปการศึกษาของไทยและการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ นุทศศิกราช 2520 จึงมีการระบุคุณลักษณะของความ เป็นพลเมืองดีในระบอบเวลานั้น ๆ อย่างชัดเจนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆของการพัฒนาประเทศในชวงนั้น อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมแล้วสามารถสรุปคุณลักษณะของความ เป็นพลเมืองดีในระบอบเวลานี้ได้ดังนี้

- 5.1 มีความซื่อสัตย์
- 5.2 มีระเบียบวินัย
- 5.3 มีความกตัญญู
- 5.4 มีความซื่อสัตย์
- 5.5 เป็นผู้ที่มีเหตุผล
- 5.6 มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์
- 5.7 มีความเคารพในกฎหมาย
- 5.8 การเป็นผู้มีวัฒนธรรมและปฏิบัติตนตามประเพณีนิยม

อภิปรายผลการวิจัย

เมื่อนำผลที่ได้จากการศึกษาทั้งหมดเข้ามาบูรณาการด้วยกัน จะพบว่ารัฐใช้การศึกษาภาคบังคับเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาคคนในชาติอยู่ 3 ลักษณะที่เด่นชัดคือ

ลักษณะที่ 1 เป็นการใช้การศึกษาภาคบังคับ เพื่อพัฒนาบุคลากรสำหรับเข้ารับราชการ ปรากฏการณ์นี้ปรากฏชัดแจ้ง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงต้นการปฏิรูปการบริหารแผ่นดิน⁴ คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีจึงปรากฏในลักษณะของคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้ารับราชการเพื่อสนองพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดิน นั่นคือการกระทำในสิ่งที่ประโยชน์ต่อบ้านเมือง ประกอบกับการมีแรงกดดันจากภายนอกที่มีลักษณะของการคุกคามเสถียรภาพของชาติ คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีจึงปรากฏในลักษณะของการแสดงออก ซึ่งความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ตลอดจนความภาคภูมิใจในความเป็นชาติอิสระ กับอีกทั้งให้มีการดำรงตนในกรอบของกฎหมายและความมีสุจริตธรรม

ลักษณะที่ 2 เป็นการใช้การศึกษาภาคบังคับ เพื่อพัฒนาคนในชาติให้มีการประกอบอาชีพอื่นนอกเหนือจากการรับราชการและการเป็นคนมีศีลธรรม ลักษณะดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในระบอบหลังของการครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และปรากฏเรื่อยมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอันเป็นกษัตริย์ในรัชกาลที่ 7 ของกรุงรัตนโกสินทร์

ข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือการมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในทางการเมือง ปรากฏขึ้นมาบ้าง แม้จะไม่ชัดเจนก็ตาม กล่าวคือทำให้ประชาชนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมและรู้จักหน้าที่ของตน กับให้มีความรักชาติ ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับบริบททางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศจะพบว่า

ในบริบททางการเมืองภายในประเทศ กระแสของความเป็นประชาธิปไตยได้เริ่มเข้ามามีบทบาทและส่งอิทธิพลต่อแนวความคิดของบุคคลผู้ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะทางยุโรป กระแสดังกล่าวได้มีอิทธิพลขับเคลื่อนให้เกิดความเคลื่อนไหวทางการเมืองอยู่บ่อยครั้ง อาทิเช่น การให้มีการทดลองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยด้วยการ

---

⁴ ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาและปฏิรูปการเมืองการปกครอง.

ตั้งเมืองจำลองสุลตธานี การให้มีการแสดงออกทางความคิดเห็นผ่านทางสิ่งตีพิมพ์ และการประชุม
 ในองค์คณะบุคคลชุดต่าง ๆ แต่ผลที่ได้ก็ไม่ปรากฏว่าบรรลุผลสำเร็จแต่ประการใด กล่าวคือ เมือง
 จำลองสุลตธานีก็ค่อย ๆ เลื่อมลงไปในที่สุด และการประชุมต่าง ๆ ก็ค่อย ๆ ห่างเหินและหดหาย
 ไปในที่สุดเช่นกัน⁵ แต่ปรากฏการณ์ที่น่าพิจารณามากที่สุดคือ กรณีการเกิดกบฏ ร.ศ.130 ที่นำโดย
 ร.อ.ขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) ซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาที่ผ่านการศึกจากต่างประเทศ
 และมีแนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบ
 ประชาธิปไตย แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ⁶ อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์
 กบฏ ร.ศ.130 ก็เป็นสัญญาณเตือนให้ทราบถึงความไม่มั่นคงของเสถียรภาพของราชบัลลังก์ ดังนั้น
 รัฐจึงกำหนดคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีไว้ว่าต้องมีความรักชาติ มีความภูมิใจในความเป็น
 ไทย รู้รักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ตลอดจนรู้จักหน้าที่ของตน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการใช้การ
 ศึกษาภาคบังคับกล่อมเกลาคณาในสังคมให้มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
 นั่นเอง

ในบริบททางการเมืองภายนอกประเทศ กระแสทางการเมืองของโลกกดดันให้
 ประเทศทางแถบยุโรปเกิดการปะทะกันและลุกลามออกไปเป็นสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ซึ่งในระหว่าง
 นั้นประเทศไทยโดยนระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศสงครามกับประเทศเยอรมัน
 โดยมีความมุ่งหมายเพื่อประกาศศักดิ์ศรีของไทย และการได้รับสิทธิในการแก้ไขสัญญาต่าง ๆ ที่
 ประเทศไทยได้ทำไว้กับประเทศทางยุโรป และนับกับความเสียเปรียบโดยตลอด การดังกล่าวรัฐ
 จึงต้องมีการปลุกระดมมวลชนขนานใหญ่ เพื่อให้เกิดความรักชาติ ความภาคภูมิใจในชาติ จนเกิด
 ความรู้สึกเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างแม้แต่ชีวิตให้กับชาติได้ ดังนั้นคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองดีจึง
 ถูกกำหนดให้ชนในชาติได้แสดงออกซึ่งความรักชาติ ความภูมิใจในชาติ และพร้อมที่จะเสียสละทุก
 สิ่งทุกอย่างให้กับชาติได้ โดยมีการกล่อมเกลากันทั้งจากภาคการศึกษาภาคบังคับและใช้การบันเทิง

⁵ ศึกษาจาก จมื่นดรพิทักษ์, สุลตธานี, 2505.

⁶ ดูเพิ่มเติมจากชานินทร์ กรัยวิเชียร, พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย,
 2519 และ ไนบูลย์ ช่างเรือน, ลักษณะสังคมและการปกครองของไทย, 2514.

เข้ามาเป็นเครื่องมือ อาทิเช่น การให้มีแหล่งปลูกใจและวรรณกรรมปลูกใจประเภทและชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

ลักษณะที่ 3 เป็นลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่รัฐใช้การศึกษาภาคบังคับเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกล่าให้คนในชาติมีลักษณะที่เด่นชัดอยู่ 3 ประการ คือ ลักษณะของความเป็นพลเมืองดี เหล่านี้ปรากฏชัดแจ้งในห้วงระยะเวลาตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในพ.ศ. 2475 ครอบงำมาปัจจุบัน

อิทธิพลต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อให้รัฐใช้การศึกษาภาคบังคับเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นพลเมืองดีตามที่รัฐพึงประสงค์มีดังต่อไปนี้คือ

1. อิทธิพลทางความคิดด้านการเมืองในระบอบประชาธิปไตยจากผู้ผ่านการศึกษามาจากต่างประเทศ
2. แรงกดดันจากภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำทั่วโลกในขณะนั้น
3. กระแสการเมืองจากภายในประเทศเองที่มีความผันผวนและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอครั้ง
4. กระแสการเมืองจากภายนอกประเทศที่กดดันต่อประเทศไทยในลักษณะของสงครามเย็นซึ่งเป็นกระแสทางการเมืองภายหลังสงครามมหาเอเชียบูรณาและสงครามโลกครั้งที่สอง
5. กระแสความกดดันให้มีการพัฒนาประเทศตามแนวคิดของธนาคารโลก (World Bank) และกองทุนไอเอ็มเอฟ (IMF) จนก่อให้เกิดการผลักดันให้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ
6. แรงกดดันจากความต้องการการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจากนัสนิสิตนักศึกษา จนก่อให้เกิดเหตุการณ์วันมหาวิปโยค (14 ตุลาคม 2516) และลุกลามไปถึงการใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามนิสิตนักศึกษาอีกครั้ง ในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 และผลักดันให้

ผู้วิจัยรวบรวมและสรุปเป็นแนวความคิดจากเอกสารทางวิชาการด้านการพัฒนา
ด้านการเมือง และด้านเศรษฐกิจที่เขียนโดยนักวิชาการท่านต่าง ๆ เช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช,
นิธิ เอียวศรีวงศ์, โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ เป็นต้น

เกิดการสู้รบด้วยกำลังอาวุธอีกครั้งหนึ่งในระหว่างปี 2519-2528^๘

อิทธิพลต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นแรงผลักดันให้รัฐต้องกำหนดคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีทางการเมืองว่าต้องเข้าใจการปกครองระบอบประชาธิปไตย ต้องรู้จักหน้าที่ต่อรัฐธรรมนูญ ต้องมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย กับมีการสร้างความรู้สึกรักชาติให้สำนึกว่า พลเมืองดีต้องมีพฤติกรรมที่สำคัญ ๆ อีกคือ การช่วยกันป้องกันบ้านเมืองมิให้เสียอธิปไตย การรู้หน้าที่ต่อชาติ การปฏิบัติตามกฎหมาย และการมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

ดังนั้น เมื่อนำคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีทั้งสามลักษณะมาสรุปในภาพรวมอีกครั้งหนึ่ง ก็จะพบว่าคณะรัฐบาลไทยใช้การศึกษาภาคบังคับเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาคณาในชาติให้มีคุณลักษณะหลัก ๆ ร่วมกันสองประการคือ^๙

1. มุ่งแข่งให้พลเมืองมีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ
2. มีคุณธรรมและจริยธรรมเนื้อเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
3. มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

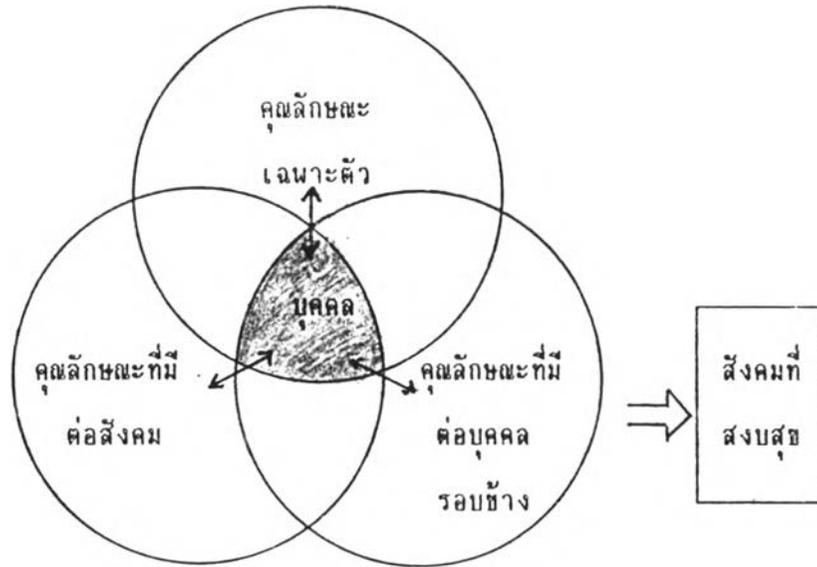
จากคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่รัฐได้กำหนดให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาคณาในชาติให้มีลักษณะที่พึงประสงค์นั้น เพื่อนำมาพิจารณาในระดับบุคคลจะพบว่าคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่รัฐกำหนดไว้นั้น จะเริ่มต้นจากการกำหนดเป็นคุณลักษณะของบุคคลก่อน แล้วจึงขยายตัวออกไปสู่องค์คณะบุคคลรอบข้างและสู่สังคมในที่สุด ซึ่งผู้วิจัยขอสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

---

^๘ ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสู้รบเพื่อปราบปรามการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ของ กอ.รมน.

^๙ ศึกษาเพิ่มเติมจาก สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดการศึกษาไทยตามแผนการศึกษาแห่งชาติ: อดีต ปัจจุบัน, 2530.

แผนภาพที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ของคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่พึงประสงค์ของรัฐ

บุคคลที่มีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่พึงประสงค์

จากแผนภาพสามารถอธิบายได้ว่า ในคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่พึงประสงค์ของรัฐนั้น รัฐมีความมุ่งหมายให้บุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของรัฐได้มีคุณลักษณะต่าง ๆ ตามที่รัฐปรารถนา โดยรัฐได้ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาบุคคลให้มีคุณลักษณะต่าง ๆ ที่รัฐต้องการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ว่าเมื่อบุคคลมีคุณลักษณะต่างๆที่รัฐพึงประสงค์แล้วและบุคคลได้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน บุคคลผู้เป็นสมาชิกของสังคม ก็จะร่วมมือกันผลักดันสังคมให้เกิดความสงบสุขได้

โดยนัยดังกล่าว คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีจึงสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ

1. **คุณลักษณะเฉพาะตัว** อันได้แก่ คุณลักษณะที่เกิดมีในองค์บุคคลของแต่ละบุคคล เช่น ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน อดออม เป็นต้น คุณลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อพฤติกรรมส่วนบุคคลของบุคคลเหล่านั้น
2. **คุณลักษณะที่มีต่อบุคคลรอบข้าง** อันได้แก่ คุณลักษณะที่เกิดมีในองค์บุคคลของแต่ละบุคคล และผลของพฤติกรรมดังกล่าวนี้จะส่งผลกระทบต่อบุคคลรอบข้าง ในการที่จะทำให้สังคม

เกิดความสงบสุข คุณลักษณะดังกล่าวนี้สามารถยกตัวอย่างได้ดังนี้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การอดกลั้น การปรับตัว เป็นต้น

3. คุณลักษณะที่มีต่อสังคม อันได้แก่ คุณลักษณะที่เกิดมีในองค์บุคคลของแต่ละบุคคล ที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมของบุคคลในอันที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมโดยรวม คุณลักษณะดังกล่าวสามารถยกตัวอย่างได้ดังนี้ การรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ความศรัทธาในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นต้น

คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีทั้งสามจึงเป็นคุณลักษณะที่หนึ่งประสงค์ของรัฐในการที่จะให้ประชาชนของรัฐได้เกิดมีขึ้นในพฤติกรรมและแสดงออกมาให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคม เนื้อเป้าหมายสุดท้ายก็คือการมีสังคมที่สงบสุขและเมื่อนิยามเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมของรัฐในระยะเวลาดังกล่าว จะพบว่าคุณลักษณะต่าง ๆ มีทั้งความเหมือนและความต่างกัน ตามการแปรผันของบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของรัฐในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ซึ่งสามารถที่จะสรุปคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่เหมือนและต่างกันได้ดังนี้

1. คุณลักษณะที่เหมือนกัน จะนิยามในภาพรวมได้ดังนี้
  - 1.1 ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์
  - 1.2 ความรัก ความภูมิใจในชาติ
  - 1.3 การกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง
  - 1.4 การปฏิบัติความกฎหมาย
  - 1.5 การประกอบอาชีพสุจริต
  - 1.6 ความซื่อสัตย์สุจริต
  - 1.7 ความเข้าใจการปกครองของระบอบประชาธิปไตย
2. คุณลักษณะที่ต่างกัน ปรากฏในรายละเอียดของแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

ดังนี้

2.1 ช่วงเวลา พ.ศ. 2441-2453 ได้แก่ คุณลักษณะของการประณัติคืออยู่ในสุจริตธรรม ซึ่งเมื่อนิยามในบริบททางสังคมในระบอบเวลานั้นแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศเลิกทาสและทาสตั้งกล่าวหาได้มีความรู้ในการอาชีพต่าง ๆ เพียงพอที่จะหาเลี้ยงชีพด้วยตนเองได้ ประกอบกับยัง

มีการอนุญาตให้เล่นการพนันและการเสนาเสนาคิดบางประเภทอยู่บ้าง ทำให้ทาสเหล่านั้นยังนิยมที่จะเล่นการพนันและเสนาเสนาคิดอยู่ ดังนั้นรัฐจึงใช้การศึกษาภาคบังคับเป็นเครื่องมือในการสร้างคนให้มีความประพฤติดีและให้อยู่ในสุจริตธรรม ดังที่ปรากฏในความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2445 ดังนี้

... การศึกษาชั้นนี้จะสอนกุลบุตรตั้งแต่ยังไม่มีความรู้วิชาชั้นไปจนให้มีความรู้วิชาต่าง ๆ นอสมควรถูกแก่ที่จะมีไว้สำหรับตัวผู้เป็นราษฎรทั่วไป คือหมายความว่าวิชาความรู้เนื่องใดที่รัฐบาลหวังจะให้ราษฎรทั่วไปรู้ไว้เป็นพื้นสำหรับตัวทุกคน...¹⁰

2.2 ช่วงเวลา พ.ศ. 2454-2474 มีคุณลักษณะที่เด่นชัดเฉพาะตัวอยู่ 3 คุณลักษณะ คือ การเป็นคนดี รู้จักรับผิดชอบ การรู้จักรักชาติ ทรนัย ชื่อเสียงและการรู้จักหน้าที่ของตน ปรากฏการณ์ที่เห็นเด่นชัดของความประสงค์ของรัฐในการที่จะให้ชนเมืองไทยมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีคือ ปรากฏการณ์ของกบฏ ร.ศ. 130 การส่งทหารไปร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 และการจัดตั้งกองเสือป่าในสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งความมุ่งหมายของการจัดตั้งกองเสือป่าดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการมีคุณลักษณะทั้งสามไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์ได้นำเสนอไว้ดังนี้¹¹

1. ให้ทำหน้าที่รักษาดินแดนและรักษาองค์พระมหากษัตริย์
2. เป็นกองหนุนของทหารและตำรวจในภาวะคับขัน
3. ถืออาวุธเข้าไปในดินแดนสยามที่มีพินทุกันตามสนธิสัญญา

ระหว่างประเทศให้เป็นเขตปลอดทหาร ได้แก่ภาคใต้ตั้งแต่ จังหวัดชุมพรลงไป รวมตลอดทั้งดินแดนริมฝั่งแม่น้ำโขงในระยะ 25 กิโลเมตร จากริมฝั่ง ทั้งนี้เนาระเสือป่ามิใช่ทหาร

¹⁰ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507, หน้า 170.

¹¹ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์, กรมศิลปากร และบริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, หนังสือที่ระลึกงานเปิดพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2533),

4. เสริมกำลังกายและกำลังสติปัญญาของราษฎรให้เข้าไปในทางที่เป็นประโยชน์ มีวินัย รู้จักเคารพกฎหมาย มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะ

จากวัตถุประสงค์ของการสถาปนาโรงเรียนประชาการเดิมนั้นก็สามารถแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่พึงประสงค์ ซึ่งในการลูกเสือในโรงเรียนของกระทรวงธรรมการเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาเยาวชนของชาติในภาคการศึกษาภาคบังคับ โดยการสถาปนาโรงเรียนลูกเสือในโรงเรียนขนาดเล็กหลวงขึ้นเป็นกองแรก เรียกว่า "กองลูกเสือกรุงเทพที่ 1" โรงเรียนขนาดเล็กหลวงและกระทรวงธรรมการได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดตั้งกองลูกเสือขึ้นในโรงเรียนชายอื่นๆของรัฐบาล ทำให้กิจการดังกล่าวแพร่หลายไปทั่วพระราชอาณาจักร¹² ซึ่งก็หมายถึงว่าการเผยแพร่คุณลักษณะทั้งสามก็ถูกการศึกษาภาคบังคับนำไปเผยแพร่ออกสู่สาธารณชนทั่วประเทศอีกด้วย

2.3 ช่วงเวลา น.ศ. 2475-2490 มีคุณลักษณะที่เด่นชัดและเป็นภาระเฉพาะตัวอยู่ 4 คุณลักษณะคือ การเสียภาษี การประหยัด การเข้าใจการปกครองระบอบประชาธิปไตยและการปฏิบัติตนในวันสำคัญต่าง ๆ ซึ่งเมื่อนพิจารณาในบริบททางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของคณะรัฐบาลในช่วงนั้น จะพบว่ามีความกดดันทั้งจากภายในและภายนอกประเทศอย่างมากมาจนทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอยู่บ่อยครั้ง อันเนื่องมาจากการไม่สามารถแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองของชาติได้

อิทธิพลสำคัญที่เป็นแรงกดดันของรัฐบาลในช่วงนี้ก็คือ

1. การที่รัฐบาลประสบกับภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำทำให้เกิดผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศ
2. การมีความผันผวนทางการเมืองอันเนื่องจากการเดินเกมของพรรคการเมืองในประเทศไทย ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอยู่บ่อยครั้ง¹³

¹² มุลนิธิพระบรมราชานุสรณ์, เล่มเดิม, 2537, หน้า 65.

¹³ ศึกษาจากลิขิต อีระเวทิน, เล่มเดิม, 2536, ในบทที่เก้าข้อ 5.

3. การเกิดเหตุการณ์สงครามมหาเอเชียบูรพาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เนื่องการเรียกร้องดินแดนคืน

4. การเกิดเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่สาม ซึ่งไทยต้องประสบกับภาวะจำยอมในการเข้าร่วมรบในสงครามครั้งนี้ แต่ด้วยกลยุทธ์ภายนอกทางการเมืองทำให้ไทยได้นักคิดตัวคิดกลับมาโดยไม่มีเสียหายมากนัก

อิทธิพลดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อการศึกษาของไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านงบประมาณที่ใช้ในการจัดการศึกษาหรือด้านการจัดการศึกษาที่รัฐบาลต้องประกาศปิดโรงเรียนในระหว่างสงคราม ปรัชญาการแห่งนั้นจึงทำให้รัฐบาลไทยต้องให้การศึกษากลับเป็นเครื่องมือกระตุ้นและปลุกเร้าให้คนในชาติเกิดความรู้สึกรักชาติ ภาคภูมิใจในชาติ ภูมิใจในความ เป็นไทย ในระดับค่อนข้างรุนแรง¹⁴ เพื่อให้คนในชาติได้แสดงออกซึ่งความรักชาติเสียสละเพื่อชาติ เพื่อที่รัฐจะได้โน้มน้าวให้คนในชาติได้ไปเสียภาษีและประหยัด

ในประเด็นต่อมา รัฐได้ปลุกเร้าให้คนในชาติได้แสดงออกถึงความรู้สึกของความเป็นชาตินิยมด้วยการให้คนในชาติได้ปฏิบัติตนในการแสดงออกซึ่งเป็นคนไทยที่มีความภูมิใจในความเป็นชาติไทยในวันสำคัญของชาติวันต่าง ๆ

นอกจากนี้ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย รัฐได้กล่อมเกล่าให้คนในชาติได้มีจิตสำนึกในความเป็นประชาธิปไตยด้วยเช่นกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการกระทำของรัฐกับความตั้งใจของรัฐกลับสวนทางกันโดยสิ้นเชิง จะวัดได้จากระดับของการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในสมัยนั้น

2.4 ช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2491-2515 มีคุณลักษณะที่เด่นชัดคือทำให้คนในชาติได้รู้จักทางการเมืองและสังคมของตนเอง ให้มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย และมีความรู้

¹⁴ ศุภมิตร จุฑาทกร, การกล่อมเกล่าทางการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อในสมัยรัชกาลที่ 5 (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).

สำหรับการประกอบอาชีพ ซึ่งโดยบริบทของประเทศไทยในระยะนี้แล้วเป็นช่วงเวลาประเทศไทยได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และได้รับอิทธิพลทางการเมืองจากประเทศมหาอำนาจทั้งสองค่าย คือ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต ในรูปแบบของสงครามเย็นและการสู้รบภายในประเทศในลักษณะของสงครามอุ้มการ

ดังนั้นการปกครองประเทศไทยในระยะเวลาดังกล่าวจึงเป็นการปกครองประเทศโดยรัฐบาลทหารและใช้ระบอบเผด็จการ เข้ามาแทนที่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย รัฐจึงมีความประสงค์ให้พลเมืองของชาติได้รู้จักหน้าที่ต่าง ๆ ของพลเมืองในการสนองตอบต่อความต้องการของรัฐ กล่าวคือ พลเมืองที่ดีของชาติต้องรู้จักหน้าที่ของตนเอง รู้จักหน้าที่ต่อครอบครัว รู้จักหน้าที่ต่อประชาคม รู้จักหน้าที่ต่อชาติและพระมหากษัตริย์ กับรู้จักหน้าที่ต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็น การเป็นบริบทของบุคคลที่มีต่อความมั่นคงของชาติแทบทั้งสิ้น

ข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ การที่รัฐได้มีความประสงค์ให้พลเมืองดีของชาติมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย แต่การกระทำของรัฐกลับแสดงออกในลักษณะตรงกันข้ามกับความตั้งใจของรัฐที่มีให้กับพลเมือง ซึ่งอาจเป็นอิทธิพลทางการเมืองที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2475-2490 ก็ได้

2.5 ช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2516-2520 มีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่เด่นชัด 4 ลักษณะ เช่นกันคือ การมีระเบียบวินัย ความกตัญญู ความเป็นผู้มีเหตุผลและการเป็นผู้มีวัฒนธรรมและปฏิบัติตามประเพณีนิยม คุณลักษณะเหล่านี้เมื่อพิจารณาตามบริบทของสังคมในสมัยนั้นจะพบว่า ประเทศไทยประสบกับภาวะความเสี่วร้ายจากเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 และวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งเหตุการณ์ทั้งสองมีจุดกำเนิดของเหตุการณ์ในลักษณะเดียวกัน คือการต่อสู้ทางการเมือง การได้รับชัยชนะของกลุ่มนิสิตนักศึกษาในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ทำให้เกิดปรากฏการณ์การระเบิดของแนวความคิดแบบสังคมนิยมขึ้นมาเคียงคู่กับแนวความคิดแบบประชาธิปไตย อันเป็นจุดกำเนิดของการใช้ระเบียบวินัยและการขาดความกตัญญูของกลุ่มเยาวชนของชาติ ตลอดจนการมีเหตุผล จนทำให้เกิดเหตุการณ์รุนแรงอีกครั้งในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 และถือว่าการสิ้นสุดของการใช้ประชาธิปไตยอย่างไร้ขอบเขตของกลุ่มพลัง

นักศึกษา¹⁵

ดังนั้นเมื่อนิจารณาในบริบทดังกล่าวจะพบว่าประเทศไทยมีความเป็นมาเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น แต่มีการใช้ประชาธิปไตยอย่างไรขอบเขตจนก่อให้เกิดความรุนแรง¹⁶ จึงทำให้รัฐกำหนดให้ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีของชาติด้วยการสร้างคนในชาติให้มีวัฒนธรรมและปฏิบัติตามประเพณีนิยม และก่อให้เกิดแนวความคิดของการปฏิรูประบบการศึกษาของไทยในสมัยนั้น ในลักษณะของแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ซึ่งสำนักงานปลัดกระทรวงกระทรวงศึกษาธิการกล่าวถึงสาระสำคัญของแผนดังกล่าวไว้ดังนี้¹⁷

... ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ น.ศ. 2520 ซึ่งได้กำหนดให้การศึกษาเป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต มุ่งสร้างเสริมคุณภาพของพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่สังคม โดยเป็นการศึกษาเพื่อสร้างเสริมความอยู่รอดปลอดภัย ความมั่นคงและความผาสุกร่วมกันในสังคมไทยเป็นประการสำคัญ...

จากสาระสำคัญของแผนดังกล่าวทำให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมียุคคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่เฉพาะตัวของช่วงระยะเวลา ทั้งนี้เพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง

อย่างไรก็ตาม เมื่อนิจารณาถึงคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีด้านการเมืองคือคุณลักษณะของความเป็นประชาธิปไตย จะพบว่า นับตั้งแต่โครงการศึกษาชาติ น.ศ. 2441 จนถึงแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 รัฐบาลได้กำหนดให้การศึกษาความเป็นประชาธิปไตยเป็นคุณลักษณะหนึ่งของความเป็นพลเมืองดี และได้ระบุลงไปในเอกสารต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งในลักษณะที่เป็นการระบุอย่างชัดเจนและไม่ชัดเจน แต่ก็แสดงนัยของความมีอุดมการณ์ประชาธิปไตย

¹⁵ ดูรายละเอียดใน จรุง วังศ์สาธิต, เรื่องเดิม, ม.ป.ป., และดู สิปปนนท์ เกตุทัต, การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ในส่วนของบริบททางการเมือง.

¹⁶ จรุง วังศ์สาธิต, ระบบการศึกษาไทยของรัฐธรรมนูญช่วง 2475-2520, ม.ป.ป., ม.ป.ท., หน้า 100-103.

¹⁷ สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, เล่มเดิม, 2530, หน้า 270.

เช่นการสร้างความเสมอภาคระหว่างหญิงและชาย การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หรือการปฏิบัติ
 ความกฎหมาย เป็นต้น¹⁸

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจจริงของรัฐบาลในการที่จะใช้การศึกษา
 เป็นเครื่องมือกล่อมเกลาคคนในชาติให้มีความเป็นประชาธิปไตย โดยใช้รูปแบบทฤษฎีของความ
 เป็นประชาธิปไตยจากประเทศทางยุโรปและอเมริกามาเป็นแม่แบบ ซึ่งเมื่อพิจารณาธรรมชาติ
 ของคนไทยที่ยังยึดติดกับวัฒนธรรมแบบตะวันออกที่คนนิยมรูปแบบการปกครองแบบระบบอุปถัมภ์
 มากกว่ายึดความสามารถอย่างมีคุณธรรม อันเป็นวัฒนธรรมประชาธิปไตย ทำให้มีสภานคล้ายตั้ง
 พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่งที่ว่า¹⁹

... ถ้าได้ทำให้ประชาชนเป็นอย่างที่เราต้องการสำหรับประเทศของเราได้
 เป็นผลสำเร็จ ข้าไม่หมายความว่าจะดีสำหรับเมืองอังกฤษ จะต้องดีสำหรับเมือง
 ไทยด้วย ตรงข้าม ถ้าจะเอาวิธีการของคนอังกฤษมาใช้ทั้งคนไทยไม่มีการคิด
 แปลง ก็จะเป็นการผิดพลาดอย่างมหันต์...

ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะของการนำความคิดของต่างชาติมาใช้ในสังคมไทยโดย
 ไม่คิดแปลง อาจก่อให้เกิดโทษอย่างมหันต์คือการพัฒนาประเทศได้ เช่นเดียวกับการนำหลัก
 ประชาธิปไตยของยุโรปหรืออเมริกามาใช้ในประเทศไทย ซึ่งมีบริบททางวัฒนธรรมที่แตกต่าง
 กัน ก็จะทำให้แนวคิดดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จได้

อย่างไรก็ตาม หากรัฐบาลได้มีการปรับแนวคิดประชาธิปไตยให้มีความสอดคล้องและ
 เหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรมแบบไทย ๆ แล้วก็จะได้นแนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย ๆ และรัฐ
 ก็สามารถใช้การศึกษาภาคบังคับเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาคคนลักษณะเฉพาะด้านของความ
 เป็นพลเมืองดีด้านการเมือง ได้ตามที่รัฐได้ตั้งความประสงค์เอาไว้

¹⁸ คู่มือการณประชาธิปไตย จากเอกสารทางวิชาการสาขารัฐศาสตร์ เช่น หนังสือ
 ของ ศ.ดร.จรรยา สุภาน, ศ.ดร.เชียน ชีระวิทย์ เป็นต้น

¹⁹ จมื่นนครานุรักษ์, การศึกษาของชาติ ตอนที่ 1, หน้า 114-117.

ดังนั้นจากประวัติศาสตร์ของการศึกษาภาคบังคับ ทำให้มองเห็นลักษณะของการกล่อม
 เกลาคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีของชาติไทยได้ว่ามีลักษณะร่วมกันในประเด็นของการสร้าง
 ความรู้สึกรักและหวงแหนชาติอันเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความมั่นคง
 ของชาติทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองโดยมีการสร้างคุณลักษณะเฉพาะช่วงเวลาอยู่บ้าง
 เป็นบางกรณี เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมใน
 ช่วงเวลานั้น ๆ อย่างไรก็ตามจุดสุดท้ายของการดังกล่าวก็คือเสถียรภาพและความมั่นคงของชาติ
 เช่นเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ บ่งชี้ให้เห็นถึงคุณลักษณะบางประการของความเป็นพลเมือง
 ดีของไทยที่รัฐได้ใช้การศึกษาภาคบังคับเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาคนในชาติให้มีคุณลักษณะ
 ตามที่รัฐพึงประสงค์ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ปรากฏทั้งหมดจากการวิจัยในครั้งนี้ ก็ยังคงเป็นผลวาง
 ของปรากฏการณ์ในอดีตทั้งสิ้น และยังคงเป็นคุณลักษณะบางส่วนเท่านั้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะความคิดเห็นบางประการสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป ๆ

ดังนี้

1. ควรจะมีการทำวิจัยในประเด็นของพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากการกำหนด
 คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีของรัฐ โดยจะเป็นการวิจัยในลักษณะของการศึกษาผลกระทบ
 และผลต่อเนื่องของการแสดงออก ซึ่งพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากการกำหนดคุณลักษณะของความเป็น
 พลเมืองดีของนักเรียนหรือเยาวชนที่สำเร็จการศึกษาหรือกำลังศึกษาในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่
 ระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

2. ควรจะมีการทำวิจัยในแง่ของการใช้ระบบการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ
 โรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย มาใช้ในการพัฒนา
 ประชาชนให้มีศักยภาพและคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ
 การเมืองและสังคม

3. ควรจะมีการทำวิจัยเชิงเปรียบเทียบที่ชบคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีของ
 ประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาเซียนได้ หรืออื่น ๆ
 ภายใต้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน